

اقتصاد کشاورزی و توسعه، سال دوازدهم، شماره ۴۸،
زمستان ۱۳۸۳

۱

ولی الله فریادرس، دکتر رضا مقدسی*

چکیده

تعرفه از مهمترین و متداولترین ابزارهای کنترل مرزی در کلیه کشورهای جهان محسوب می‌شود. در ایران این ابزار بر اثر سیطره ساختار دولتی تجارت، انواع ابزارهای غیرتعرفه‌ای و سیاستهای ارزی مغفول مانده است. تعامل و گسترش مناسبات با اقتصاد جهانی نیازمند شفافیت، پایداری و انعطاف

۱. بخش اعظم این مقاله برگرفته از گزارشی است با همین عنوان که در سال ۱۳۸۲ در مؤسسه پژوهشهای برنامه‌ریزی و اقتصاد کشاورزی تهیه شده است.

* پژوهشگران مؤسسه پژوهشهای برنامه‌ریزی و اقتصاد کشاورزی

e-mail: faryadras@agri-peri.ir e-mail: r.moghaddasi@lycos.com

۱

اقتصادکشاورزی و توسعه - شماره ۴۸

پذیری رژیم تجاری و نظام تعرفه کشور است. دستیابی به این خصوصیات طراحی یک نظام نوین و بهینه تعرفه کشاورزی را ضروری ساخته است. به منظور طراحی بهتر نظام نوین تعرفه کشاورزی ارزیابی ساختار و وضعیت گذشته نظام تعرفه کشاورزی بسیار مؤثر است. تحقیق حاضر به منظور شناخت نقاط ضعف و کاستیهای نظام فعلی و وضعیت موانع تعرفه ای و غیرتعرفه ای در سالیان گذشته صورت گرفته است. در تحقیق حاضر برای اولین بار سعی شده است موانع تعرفه ای و غیرتعرفه ای محصولات کشاورزی مشمول موافقتنامه کشاورزی سازمان جهانی تجارت طی دوره ۱۳۶۱-۱۳۸۲ بررسی شود.

نتایج این تحقیق نشان می دهد که به رغم سطح بالای تعرفه محصولات کشاورزی، این ابزار قادر به حمایت مؤثر از تولیدات داخلی نبوده است. از دیگر نتایج تحقیق حاضر می توان به اتکای رژیم تعرفه ای به تصمیمات کوتاهمدت سالانه، استفاده نامناسب ابزارهای تعرفه ای و غیرتعرفه ای در کنار یکدیگر، شکاف زیاد بین تعرفه اسمی و وزنی و تک ابزاری و انعطاف ناپذیر بودن نظام تعرفه بخش کشاورزی اشاره کرد.

کلید واژه ها:

بخش کشاورزی، ابزار تعرفه ای، ابزارهای غیرتعرفه

بررسی نظام تعرفه ...

مقدمه

ابزار تعرفه‌ای از بهترین و متداولترین ابزارهای حمایت مرزی در کلیه کشورهای جهان است. اما در ایران این ابزار در سالیان گذشته برائرسیطره ساختار دولتی تجارت، انواع ابزارهای غیر تعرفه‌ای و سیاستهای ارزی مغفول مانده است. تضاد اتکای رژیم تجاری کشور به ابزارهای غیرتعرفه‌ای با اهداف گسترش صادرات و تعامل با اقتصاد جهانی باعث شده است قانونگذار در ماده ۱۱۵ قانون برنامه سوم بر حذف این ابزارها تأکید کند.

در لایحه برنامه چهارم نیز بر رویکرد تعامل با اقتصاد جهانی، به عنوان یکی از اصول این برنامه، تأکید و دولت موظف شده است در طول این برنامه نظام تعرفه‌ای بازرگانی کشور را بر پایه حمایت منطقی از تولید داخلی، شفاف سازی مقررات، کاهش تعدد رویه های واردات و فراهم سازی بستر مناسب برای الحاق به سازمان جهانی تجارت تنظیم کند. برخی از اقداماتی که دولت موظف شده است در طول برنامه چهارم به انجام رساند به این شرح است:

۱. حذف کلیه موانع غیر تعرفه‌ای و غیرفنی با رعایت ممنوعیتهای شرعی و قانونی با زمانبندی معین و وضع معادلهای تعرفه‌ای در قالب پیش آگهی حداکثر تا پایان سال اول برنامه چهارم

اقتصادکشاورزی و توسعه - شماره ۴۸

۲. کاهش دامنه و تعداد طبقات تعرفه با رعایت نرخ حمایت مؤثر از تولیدات داخل

۳. برقراری تعرفه های ترجیحی و انعقاد موافقتنامه های دو یا چندجانبه تجاری و در صورت لزوم تجارت آزاد با کشورها و تشکلهای اقتصادی منطقه ای و فرامنطقه ای (سازمان مدیریت و برنامه ریزی کشور، ۱۳۸۲)

تعامل و گسترش مناسبات با اقتصاد جهانی نیازمند شفافیت، پایداری و انعطاف پذیری در رژیم تجاری کشور است و در یک رژیم تجاری با این مشخصات، سطح تعرفه ها، ابزارهای نظام تعرفه ای، پایداری نظام تعرفه، انعطاف پذیری نظام تعرفه ای و میزان نوسانهای سالانه تعرفه ها از جمله موارد درخور توجه است. در نظر گرفتن مشخصات فوق خلاً یک نظام بهینه تعرفه ای را در بخش کشاورزی آشکار و ایجاد آن را ضروری می سازد. در این راستا و به منظور طراحی هر چه بهتر نظام بهینه تعرفه کشاورزی سعی شده است در ابتدا ساختار و روند گذشته تعرفه ها ارزیابی شود تا با شناخت نقاط ضعف و کاستیهای نظام فعلی، طراحی نظام تعرفه ای به نحو مطلوبی صورت پذیرد.

در این تحقیق روند و ساختار تعرفه ها و موانع غیرتعرفه ای کالاهای مشمول موافقتنامه کشاورزی سازمان جهانی تجارت بررسی شده است. برای این منظور وضعیت نظام تعرفه با بررسی شاخصهایی مانند سهم ردیفهای ممنوع و میانگین ساده و وزنی تعرفه ها، برای هر سال

بررسی نظام تعرفه ...

به طور جداگانه و برای هر یک از فصول تعرفه ای در طول دوره ارزیابی شده است.

ضرورت تحقیق

بهترین کارکرد و ضرورت چنین تحقیقی نیاز بخش کشاورزی به یک مرجع اطلاعاتی قوی و خلاصه شده از وضعیت سیاستها و روند تعرفه های بخش در گذشته است. هدف اساسی این تحقیق نیز ایجاد این پایه اطلاعاتی است. در اختیار داشتن این پایه اطلاعاتی سیاستگذاران و بخش کشاورزی را از کم و کیف و روند سالیان گذشته در عرصه تجاری بخش (بویژه تعرفه ها) آگاه می سازد . پایه اطلاعاتی ایجاد شده همچنین قادر است به محققان و تصمیمگیران در بررسی میزان مؤثر بودن تعرفه ها، به عنوان یک ابزار حمایتی، کمک کند. برای مثال می توان روند اثر گذاری درازمدت تعرفه ها را بر واردات زیر بخش های مختلف کشاورزی و کل بخش و بر میزان تولید ارزیابی کرد. از سویی می توان از شاخصهای احصا شده این تحقیق به عنوان بستری برای تحقیقات و برنامه ریزی آینده سود جست. در کنار هدف اساسی فوق، در این تحقیق مسائل و مشکلات نظام فعلی تعرفه ها شناسایی و برجسته شده است تا بستری مناسب برای ایجاد یک نظام بهینه تعرفه فراهم آید.

تعریف مفاهیم

ابزارهای حمایتی

برگزیدن ابزارهای حمایتی از تمایل دولتها برای تغییر در حجم و الگوی تجاری رقابت آزاد ناشی می شود. در کشورهای توسعه یافته و در حال توسعه از ابزارهای متعددی برای حمایت از تولیدکنندگان استفاده می شود. در یک دسته بندی کلی، ابزارهای حمایتی به سه گروه موانع تعرفه ای، غیرتعرفه ای و شبه تعرفه ای تقسیم می شود که در ادامه هر یک از آنها به اختصار تشریح می شود.

۱. تعرفه ها

تعرفه مالیاتی است که بر نقل و انتقال کالا و خدمات از مرزهای یک کشور وضع می شود. براساس این تعریف، سه گونه تعرفه قابل شناسایی است (فتحی و همکاران، ۱۳۸۱).

۱.۱. تعرفه های صادراتی: برای تضمین عرضه داخلی و یا صرفاً درآمدی برای دولت وضع می شود.

۱.۲. تعرفه های مربوط به حمل و نقل کالا: بر کالاهای ترانزیتی از یک کشور وضع می شود و صرفاً جنبه درآمدی دارد.

۱.۳. تعرفه های وارداتی: رایجترین شکل تعرفه است و هدفهای متفاوتی همچون تولیدی، درآمدی و ارشادی دارد (فتحی و همکاران، ۱۳۸۱).

۲. شبه تعرفه ها

به تمامی هزینه ها و مالیاتهای گمرکی که تحت عنوان حقوق گمرکی و سود بازرگانی دریافت نشوند شبه تعرفه

بررسی نظام تعرفه ...

می‌گویند. شبه تعرفه اقسامی مانند حق ثبت سفارش، عوارض بندری، عوارض هوایی، هزینه های سربار گمرکی، مالیات بر تسعیر ارزهای خارجی و غیره را در بر می‌گیرد (همان منبع).

۳. ابزارهای غیر تعرفه ای

استفاده از سازوکارهای مختلف به منظور محدود کردن حجم واردات به جای ساز و کار تعرفه ای در رژیم تجاری کشورها به موانع غیر تعرفه ای موسوم است.

موانع غیرتعرفه ای معیارهایی غیر از تعرفه است که ارتباط تنگاتنگ با سیاستها و اقدامات دولت در عرصه تجارت دارد و بر سطح قیمتها، ساختار و جریان تجارت و جریان بین المللی کالا و خدمات و منابع مورد استفاده در تولید آنها اثر می‌گذارد (Movchan & Eremenko, 2003).

این موانع در مقایسه با تعرفه ها شفافیت کمتری دارد و دارای آثار سوئی همچون ناکارایی سازوکار تجاری و مختل کردن روابط تجاری میان کشورهاست. از جمله موانع غیرتعرفه ای می‌توان سهمیه وارداتی، محدودیت صادرات به صورت داوطلبانه، موانع فنی تجاری، سیاستهای ارزی، مؤسسات تجاری دولتی، حداقل قیمت وارداتی، ممنوعیتهای وارداتی و ... را نام برد (همان منبع).

بررسی حمایتهای تعرفه ای و غیر تعرفه ای از بخش
کشاورزی ایران

در طول سالیان متمادی بخش بازرگانی کشور به دلیل نقش مسلط دولت در آن همواره دارای انبوهی از انحصارات تعرفه ای و غیر تعرفه ای بوده است. واردات محصولات کشاورزی در چهره انبوهی از مقررات دست و پاگیر گرفتار و عموماً مشمول پرداخت حقوق گمرکی، سود بازرگانی و عوارض به همراه موانع غیرتعرفه ای بوده است. استفاده توأمان ابزارهای تعرفه ای و غیر تعرفه ای تا اواسط برنامه سوم توسعه همچنان معمول بوده و تنها در سالهای پایانی این برنامه سعی شده است در راستای هدفهای برنامه، رژیم تجاری کشور شفافتر شود. هم اکنون، براساس ماده ۱۱۵ قانون برنامه سوم توسعه، از حجم موانع غیر تعرفه ای مانند ممنوعیت ورود و مجوزها به نحو گسترده ای کاسته شده است و تنها عارضه گمرکی که از محصولات کشاورزی اخذ می گردد مابه التفاوت گمرکی است که از برخی محصولات دریافت می شود.

حقوق گمرکی

حقوق گمرکی مطابق جدول تعرفه گمرکی، ضمیمه قانون امور گمرکی است و میزان پرداخت آن را قوه مقننه تعیین می کند. حقوق گمرکی در مقایسه با سایر دریافتیهای گمرکی معمولاً از ثبات بیشتری برخوردار است. حقوق گمرکی ای که قوه مقننه در تاریخ ۵۰/۳/۳۰

بررسی نظام تعرفه ...

(همزمان با تصویب امور گمرکی) تصویب کرد تا سال ۱۳۷۲ ثابت و بدون تغییر باقی ماند. در سال ۱۳۷۲ به منظور تبدیل سیستم کدبندی محصولات از سیستم نمانکلاتور بروکسل به سیستم نظام هماهنگ با کدهای ۶ رقمی و تنظیم جدولهای جدید، حقوق گمرکی از جدولهای تعرفه کنار گذاشته شد. پس از تنظیم جدول تعرفه کالاها بر اساس نظام هماهنگ، مجلس شورای اسلامی در تاریخ ۱۳۷۴/۱۰/۱۰ حقوق گمرکی جدید را نیز تصویب کرد (رازینی رحمانی و همکاران، ۱۳۸۱).

از سال ۱۳۷۵ جدولهای تعرفه ای بر اساس نظام هماهنگ و حقوق گمرکی جدید تهیه و حقوق گمرکی مصوب تا سال ۱۳۸۰ در مورد کالاها اعمال می شد. در سال ۱۳۸۱ حقوق گمرکی برای همه کالاها معادل ۱ درصد ارزش کالا تعیین شد که برای سالهای ۱۳۸۲ و ۱۳۸۳ این رقم در راستای قانون تجمیع عوارض به ۴ درصد رسید.

سود بازرگانی

برخلاف حقوق گمرکی، سود بازرگانی نیاز به تصویب مجلس ندارد و دولت راساً آن را تعیین می کند. سود بازرگانی نسبت به حقوق گمرکی انعطاف پذیرتر است و با تغییر شرایط تغییر می کند. همان گونه که قبلاً گفته شد، در سال ۱۳۷۲ به

اقتصادکشاورزی و توسعه - شماره ۴۸

منظور تنظیم جدولهای جدید تعرفه ای بر اساس نظام هماهنگ موقتاً حقوق گمرکی کنار گذاشته شد و عملاً فقط سود بازرگانی از کالاهای وارداتی دریافت گردید. این وضع تا آغاز سال ۱۳۷۵ ادامه پیدا کرد و در این سال حقوق گمرکی جدید ملاک عمل قرار گرفت. هم اکنون نیز سود بازرگانی هر ساله با پیشنهاد وزارتخانه های مربوط و بررسی در کمیسیون ماده یک مقررات صادرات و واردات برای بخشهای مختلف تعیین و ابلاغ می شود.

عوارض گمرکی

عوارض گمرکی وجوهی است که موارد مصرفی مشخص دارد و گمرک بنا بر تصویب مجلس از کالاهای وارداتی دریافت می کند. عوارض گمرکی درصدی از ارزش یا مبلغی متناسب با وزن محصول است که از وارد کنندگان دریافت می شود. عوارض گمرکی لزوماً از همه محصولات دریافت می شود و محصولات خاصی را دربرمی گیرد که هنگام تصویب مجلس تعیین می شود. هم اکنون نیز کلیه عوارض گمرکی طبق قانون تجمیع عوارض در حقوق گمرکی تجمیع شده است و تنها از برخی کالاهای مابقیه تفاوت گمرکی سازمان حمایت از مصرف کنندگان و تولید کنندگان دریافت می شود.

موانع غیر تعرفه ای محصولات کشاورزی

بررسی نظام تعرفه ...

بر اساس ماده ۲ قانون مقررات صادرات و واردات، کالاهای وارداتی و صادراتی به سه دسته تقسیم می‌شود: کالاهای ممنوع ورود، کالاهای مجاز و کالاهای مشروط (به اخذ مجوز از وزارتخانه‌های مختلف). برپایه این قانون، در سالهای گذشته محدودیتهای گسترده‌ای بر محصولات کشاورزی اعمال می‌شد و واردات بسیاری از کالاهای کشاورزی یا ممنوع و یا نیازمند اخذ مجوز از یک یا چند وزارتخانه مختلف بود. علاوه بر محدودیتهایی که با توجه به ماده ۲ قانون مقررات صادرات و واردات بر واردات محصولات کشاورزی اعمال می‌شد، موانع غیر تعرفه‌ای دیگری هم در بخش کشاورزی وجود داشته که بعضی از آنها عبارت است از:

۱. برخی از محصولات کشاورزی از نظر نوع بسته بندی محدودیتهایی داشتند؛ به طور مثال ورود چای در بسته بندی کوچک ممنوع بود.

۲. واردات برخی از محصولات منوط به تحقق شرط دیگری بود؛ برای مثال واردات چای خارجی در صورت ارائه گواهی خرید چای داخلی امکانپذیر بود.

۳. واردات برخی از محصولات کشاورزی فقط در صورتی امکانپذیر بود که قبلاً محصول دیگری صادر شده باشد؛ به طور مثال واردات موز، آناناس، انبه و نارگیل منوط به صادرات سیب یا سایر میوه‌ها و آب میوه‌های داخلی بود.

۴. واردات برخی از محصولات در صورتی مجاز بود که برای مقاصد و مصارف خاصی وارد شوند.

اقتصادکشاورزی و توسعه - شماره ۴۸

علاوه بر موارد فوق، الزامات قانونی و مراحل پیچیده و ارائه گواهیهای متعدد هم بر تجارت کشاورزی اعمال می شده است.

هم اکنون، براساس ماده ۱۱۵ قانون برنامه سوم توسعه، از حجم موانع غیر تعرفه‌ای به نحو گسترده‌ای کاسته شده است و شرط ممنوعیت ورود فقط برای برخی کالاها (کالاهای دارای ممنوعیت شرعی) به کار گرفته می شود.

روش تحقیق

در این تحقیق محصولات کشاورزی مشمول موافقتنامه کشاورزی WTO (فصلهای یک تا بیست و چهار نظام هماهنگ به استثنای ماهی و فراورده های آن به همراه برخی محصولات دیگر) مورد بررسی قرار گرفته است.

برای این محصولات در هر یک از سالهای ۱۳۶۱ تا ۱۳۸۲ میانگین ساده و ارزشی به همراه تعداد ردیفهای تعرفه ای ممنوع و میزان سهم آنها بررسی شده است. علاوه بر آن برای هر یک از فصلها نیز شاخصهای مورد اشاره در طول دوره بررسی گردیده است.

این مطالعه به روش تحلیل آماری صورت گرفته است. منظور از تعرفه ساده در این تحقیق مجموع حقوق گمرکی و سود بازرگانی است و تعرفه وزنی نیز متوسط نرخهای به کار رفته در تعرفه‌هاست. وزن هر نرخ سهم ارزش واردات کالا از کل ارزش واردات فصل مربوط یا کلیه محصولات است.

بررسی نظام تعرفه ...

اطلاعات مورد نیاز این تحقیق از کتابهای مقررات صادرات و واردات و سالنامه های آمار واردات برای سالهای ۱۳۶۱-۱۳۸۲ گردآوری شده است (منابع ۱ و ۹).

نتایج و بحث

۱. فصلهای مشمول کمترین حمایت تعرفه‌ای و غیرتعرفه‌ای دارای ممنوعیت ورود (۱۰، ۱۲، ۱۳، ۲۳ - جداول ۱ و ۲)

فصل دهم (غلات) در بردارنده محصولات ضروری است که یا با بحث امنیت غذایی جامعه در ارتباط هستند و یا جزو مواد اولیه صنعت دامپروری محسوب می شوند و از این رو در مورد آنها در سالیان گذشته، سیاست واردات ارزانقیمت به کار بسته و از اعمال موانع غیرتعرفه‌ای بر آنها پرهیز شده است. اما در سالهای آینده با توجه به سیاستهای وزارت جهاد کشاورزی در زمینه خودکفایی در تولید گندم و افزایش تولید جو و ذرت لازم است این سیاست بازنگری شود. با توجه به اینکه جو و ذرت جزو مواد اولیه صنعت دامپروری محسوب می شوند باید با به کارگیری تدابیر مناسب و بهره گیری از ابزارهای تعرفه فصلی و سهمیه ای ضمن پیگیری سیاست افزایش تولید این محصولات، خوراک ارزانقیمت برای صنعت دامپروری فراهم کرد.

محصولات فصل دوازدهم (گیاهان صنعتی و دانه های روغنی و بذر محصولات) به سبب احتیاج کشور به بذر مورد نیاز برای کشت و ناتوانی کشور در تولید دانه

اقتصادکشاورزی و توسعه - شماره ۴۸

های روغنی، در سالیان گذشته سطح تعرفه های پایین داشته است. در اینجا باید به این نکته اشاره کرد که سیاست توسعه صنایع روغن کشی جزو سیاستهای اعلام شده کشور (بخش صنعت) و سیاست افزایش تولید دانه های روغنی جزو سیاستهای اعلام شده وزارت جهاد کشاورزی است. البته این دو سیاست دچار تداخل و همپوشانی شده اند. لذا در این عرصه نیازمند سیاستی هوشمندانه هستیم و بنابراین، برنامه ریزی درازمدت و بهره‌گیری از ابزار تعرفه های فصلی و یا سهمیه ای را می توان کارساز دانست.

از فصل ۱۳، که به صمغها و رزینها تعلق دارد، در سالیان گذشته حمایت تعرفه ای پایینی شده است. از آنجا که کالاهای این فصل جزو کالاهای حساس و راهبردی کشور محسوب نمی‌شوند، تأمین ارزانقیمت آنها از خارج سیاست مناسبی به نظر می رسد.

فصل ۲۳ به کنجاله ها و محصولات فرعی صنایع روغن کشی تعلق دارد. محصولات این فصل از یک سو جزو تولیدات صنایع تبدیلی و روغن کشی محسوب می شوند و از سوی دیگر به عنوان نهاده در تغذیه دام و طیور مورد استفاده قرار می‌گیرند. بر محصولات این فصل تعرفه پایینی اعمال شده است که این سیاست در سالهای آینده با سیاست توسعه صنایع روغن کشی در تعارض قرار خواهد گرفت. با توجه به سهم بالای خوراک دام از هزینه صنعت دامپروری و تأثیر گرانی آن در محصولات

بررسی نظام تعرفه ...

گوشتی، تا زمانی که صنایع روغن کشی و تبدیلی قادر به تأمین نیاز صنعت دامپروری با قیمت مناسب نباشند، سیاست واردات ارزانقیمت محصولات این فصل سیاست مناسبی خواهد بود. نکته ای که باید کوشش نمود تا درباره محصولات این فصل در نظر گرفت، برنامه ریزی در تولید داخلی آنهاست. در این باره باید بین سیاست تقویت صنایع روغن کشی، که از سیاستهای اعلام شده کشور است، و لزوم تأمین خوراک ارزانقیمت صنعت دامپروری براساس یک برنامه منسجم و نیز هماهنگی بین سیاستگذاران این دو عرصه، تعادل و هماهنگی ایجاد شود. از این رو، به عنوان یک سیاست، چنانچه صنایع روغن کشی تضمین لازم برای تأمین کنجاله مورد نیاز صنعت دامپروری را با قیمت مناسب و در سطح قیمت‌های جهانی در یک دوره کوتاهمدت ارائه دهند می‌توان با وضع تعرفه‌های مناسب و احیاناً بالاتر از سطح موجود، امکان رقابت برای این محصولات را در کوتاهمدت فراهم کرد و در یک برنامه ۲ یا ۳ ساله با کاهش سطح تعرفه ها، تولیدات این صنایع را در وضعیت رقابتی قرار داد.

۲. فصلهای مشمول بیشترین حمایت تعرفه‌ای و غیرتعرفه‌ای دارای

ورود

ممنوعیت

(۲۲، ۲۱، ۲۰، ۱۸، ۱۶، ۱۴، ۸، ۷، ۶ - جدول ۱ و ۲)

محصولات فصل ۲۲ در حالی که سطح ممنوعیت بسیار بالایی داشتند، در سالیان گذشته از بالاترین حمایت تعرفه ای

اقتصادکشاورزی و توسعه - شماره ۴۸

برخوردار بودند (جدول ۲). با توجه به ممنوعیت ورود اکثر محصولات این فصل نیازی به اعمال تعرفه های بالا بر این فصل نیست.

فصلهای ۱۶، ۱۸، ۲۰ و ۲۱ دربردارنده محصولات فرایندی هستند و اعمال تعرفه های بالا بر محصولات این فصلها با توجه به قدرت اشتغالزایی، ایجاد ارزش افزوده و ارزآوری آنها منطقی به نظر می رسد.

اساساً کلیه کشورهای دنیا با بهره گیری از قاعده تعرفه پلکانی محصولات فرایندی خود را تحت حمایت تعرفه ای بالا قرار می دهند؛ به خصوص با توجه به اینکه ماده اولیه تولیدات فصل ۲۰ (فراورده های میوه و سبزی) از تولیدات عمده کشور محسوب می شوند، حمایت تعرفه ای بالا از محصولات این فصل ضروری است.

محصولات فصل ۸ نیز از حمایت تعرفه ای بالایی برخوردارند. در اکثر تولیدات این فصل کشور دارای مزیت نسبی بالایی در تولید است و به عنوان نمونه در تولید محصولاتی نظیر پسته و خرما، پرتقال، سیب و ... ایران در عرصه جهانی تولید قدرت رقابتی بسیار بالایی دارد. جالب توجه اینکه بالاترین سطح تعرفه ای سال ۸۳ (۱۰۰ درصد) به محصولات پسته، خرما و ... تعلق گرفته است. محصولات این فصل با توجه به سطح زیر کشت بالا، توان اشتغالزایی و ارزآوری، تولیدات مهمی برای کشور محسوب می شوند و حمایت از آنها ضروری است. اما با توجه به مزیت نسبی بالای بسیاری از محصولات این فصل اعمال تعرفه های بسیار سنگین ضرورتی ندارد

بررسی نظام تعرفه ...

و بهتر است تعرفه آنها در سطحی منطقی تر براساس وضعیت قیمتهای داخلی و جهانی تعیین شود.

جدول ۱. میانگین ساده تعرفه در فصلهای مختلف

فصل سال	۶	۸	۱۶	۱۸	۲۰	۲۱	۲۲	۱۰	۱۲	۱۳	۲۳
۱۳۶۱	۶۷/۱۱۶	۷۹/۶	۸۳/۳۳	۷۵/۹۸	۰,۰۰۰	۳۹/۲۳	۰,۰۰۰	۷/۶۹	۶۴/۱۸	۵۶/۱۹	۰,۰۰۰
۱۳۶۳	۸۳/۱۳۰	۰/۱۰۰	۱۰۴/۱۷	۱۲۴/۱۰۰	۱۰۰	۷۸/۷۴	۳۸۲/۸۲	۸/۴۶	۵۴/۲۹	۳۹/۲۷	۰,۰۰۰
۱۳۶۴	۸۳/۱۳۰	۰/۱۰۰	۱۰۴/۱۷	۲۳/۲۰۰	۲۰۰	۱۶۳/۴۶	۳۸۲/۸۲	۸/۴۶	۴۷/۳۰	۳۹/۲۷	۰,۰۰۰
۱۳۶۵	۸۳/۱۳۰	۰/۱۰۰	۱۰۴/۱۷	۲۳/۲۰۰	۲۰۰	۱۶۳/۴۶	۳۸۲/۸۲	۸/۴۶	۳۶/۳۶	۰۴/۷۳	۰,۰۰۰
۱۳۶۶	۸۳/۱۳۰	۰/۱۰۰	۱۰۴/۱۷	۲۳/۲۰۰	۲۰۰	۱۶۳/۴۶	۳۸۲/۸۲	۸/۴۶	۳۶/۳۶	۰۴/۷۳	۰,۰۰۰
۱۳۶۷	۸۳/۱۳۰	۰/۱۰۰	۱۰۴/۱۷	۲۳/۲۰۰	۲۰۰	۱۶۷/۳۱	۳۸۴/۷۲	۸/۴۶	۳۳/۲۰	۲۰/۷۵	۰,۰۰۰
۱۳۶۸	۸۳/۱۳۰	۰/۱۰۰	۱۰۴/۱۷	۲۳/۲۰۰	۲۰۰	۱۶۷/۳۱	۳۸۴/۷۲	۸/۴۶	۳۳/۲۰	۲۰/۷۵	۰,۰۰۰
۱۳۶۹	۸۳/۱۳۰	۰/۱۰۰	۱۰۴/۱۷	۲۳/۲۰۰	۲۰۰	۱۶۷/۳۱	۳۸۴/۷۲	۸/۴۶	۳۳/۲۰	۲۰/۷۵	۰,۰۰۰
۱۳۷۰	۸۳/۱۳۰	۰/۱۰۰	۱۰۴/۱۷	۲۳/۲۰۰	۲۰۰	۱۶۷/۳۱	۳۸۴/۷۲	۸/۴۶	۳۳/۲۰	۲۰/۷۵	۰,۰۰۰
۱۳۷۱	۸۳/۱۳۰	۰/۱۰۰	۱۰۴/۱۷	۲۳/۲۰۰	۲۰۰	۱۶۷/۳۱	۳۸۴/۷۲	۸/۴۶	۳۳/۲۰	۲۰/۷۵	۰,۰۰۰
۱۳۷۲	۸۳/۱۰	۰۹/۲۰	۰۰/۲۵	۰۵/۴۲	۳۱/۰۰	۸۵/۱۸	۰۰/۸۲	۶۴/۲	۳۶/۶	۵۷/۴	۳۵/۴
۱۳۷۳	۲۸/۱۹	۰۹/۵۵	۰۰/۵۰	۰۰/۰۰	۳۳/۰۰	۸۸/۸۸	۷۶/۳۵	۴۶/۳	۷۶/۱۰	۸۷/۵	۵۴/۴
۱۳۷۴	۲۸/۱۹	۰۹/۵۵	۰۰/۵۰	۰۰/۰۰	۳۳/۰۰	۸۸/۸۸	۷۶/۳۵	۴۶/۳	۷۶/۱۰	۸۷/۵	۵۴/۴
۱۳۷۵	۲۳/۲۳	۹۴/۵۶	۰۰/۶۰	۵۶/۰۷	۰۰/۵۰	۱۰/۸۸	۰۰/۴۰	۶۷/۳	۹۲/۷	۹۲/۷	۲۱/۵
۱۳۷۶	۲۳/۲۳	۹۴/۵۶	۰۰/۶۰	۵۶/۰۷	۰۰/۵۰	۱۰/۸۲	۰۰/۴۰	۴۳/۳	۹۲/۷	۹۲/۷	۲۱/۵
۱۳۷۷	۸۵/۴۲	۰۰/۹۵	۰۰/۹۵	۶۵/۹۵	۶۵/۹۵	۳۱/۷۵	۳۱/۷۵	۱۹/۶	۹۷/۱۰	۱۷/۱۰	۰۰/۰
۱۳۷۸	۰۰/۳۰	۰۰/۴۶	۲۵/۱۴۱	۴۵/۸۵	۸۱/۱۵۶	۰۶/۱۲۹	۰۰/۱۲۹	۶۹/۹	۵۷/۹	۳۵/۱۴	۱۷/۱۴
۱۳۷۹	۸۳/۸۱	۴۶/۸۰	۸۱/۲۱۲	۴۵/۸۵	۰۰/۱۵۰	۰۶/۱۲۹	۰۰/۱۲۹	۶۸/۹	۵۷/۹	۳۵/۱۴	۱۱/۱۴
۱۳۸۰	۸۳/۸۱	۴۶/۸۵	۸۱/۲۱۲	۴۵/۸۵	۰۰/۱۵۶	۰۶/۱۵۱	۰۰/۱۵۱	۶۸/۹	۴۵/۹	۴۰/۱۴	۱۴/۱۴
۱۳۸۱	۵۰/۱۸	۱۱/۴۳	۳۸/۴۵	۲۷/۴۳	۱۱/۵۰	۰۶/۹۷	۰۶/۹۷	۹۴/۳	۳۹/۱۰	۸۳/۶	۵۰/۹
۱۳۸۲	۵۰/۲۲	۳۷/۵۵	۰۶/۴۹	۴۴/۵۸	۰۹/۲۴	۰۶/۲۹	۰۶/۲۹	۱۷/۹	۴/۱۶	۳۳/۸	۱۰/۱۰

مأخذ: یافته های تحقیق

جدول ۲. سهم ردیفهای ممنوع ورود در فصلهای مختلف

اقتصادکشاورزی و توسعه - شماره ۴۸

فصل سال	۶	۷	۸	۱۴	۱۶	۲۰	۲۲	۱۰	۲۳
۱۳۶۳	۱۰۰/۰۰	۱۰۰/۰۰	۱۰۰/۰۰	۱۰۰/۰۰	۱۰۰/۰۰	۱۰۰/۰۰	۱۰۰/۰۰	۰,۰۰	۴/۱۷
۱۳۶۴	۱۰۰/۰۰	۱۰۰/۰۰	۱۰۰/۰۰	۱۰۰/۰۰	۱۰۰/۰۰	۱۰۰/۰۰	۱۰۰/۰۰	۰,۰۰	۴/۱۷
۱۳۶۵	۱۰۰/۰۰	۱۰۰/۰۰	۱۰۰/۰۰	۱۰۰/۰۰	۱۰۰/۰۰	۱۰۰/۰۰	۱۰۰/۰۰	۰,۰۰	۴/۱۷
۱۳۶۶	۱۰۰/۰۰	۱۰۰/۰۰	۱۰۰/۰۰	۱۰۰/۰۰	۱۰۰/۰۰	۱۰۰/۰۰	۱۰۰/۰۰	۰,۰۰	۴/۱۷
۱۳۶۷	۱۰۰/۰۰	۸۱/۸۲	۱۰۰/۰۰	۱۰۰/۰۰	۱۰۰/۰۰	۱۰۰/۰۰	۱۰۰/۰۰	۳۸/۴۶	۴/۱۷
۱۳۶۸	۱۰۰/۰۰	۸۱/۸۲	۱۰۰/۰۰	۱۰۰/۰۰	۱۰۰/۰۰	۱۰۰/۰۰	۱۰۰/۰۰	۳۸/۴۶	۴/۱۷
۱۳۶۹	۱۰۰/۰۰	۸۱/۸۲	۱۰۰/۰۰	۱۰۰/۰۰	۱۰۰/۰۰	۱۰۰/۰۰	۱۰۰/۰۰	۳۸/۴۶	۴/۱۷
۱۳۷۰	۱۰۰/۰۰	۸۱/۸۲	۱۰۰/۰۰	۱۰۰/۰۰	۱۰۰/۰۰	۱۰۰/۰۰	۱۰۰/۰۰	۳۸/۴۶	۴/۱۷
۱۳۷۱	۱۰۰/۰۰	۸۱/۸۲	۱۰۰/۰۰	۱۰۰/۰۰	۱۰۰/۰۰	۱۰۰/۰۰	۱۰۰/۰۰	۳۸/۴۶	۴/۱۷
۱۳۷۲	۳۳/۳۳	۸۱/۸۲	۱۰۰/۰۰	۱۰۰/۰۰	۱۰۰/۰۰	۱۰۰/۰۰	۱۰۰/۰۰	۰,۰۰	۴/۱۷
۱۳۷۳	۳۳/۳۳	۷۵/۷۶	۸۷/۷۲	۱۰۰/۰۰	۱۰۰/۰۰	۱۰۰/۰۰	۱۰۰/۰۰	۰,۰۰	۴/۱۷
۱۳۷۴	۳۳/۳۳	۷۵/۷۶	۸۷/۷۲	۱۰۰/۰۰	۱۰۰/۰۰	۱۰۰/۰۰	۱۰۰/۰۰	۰,۰۰	۴/۱۷
۱۳۷۵	۳۸/۴۶	۷۵/۴۴	۹۷/۹۶	۹۰/۹۱	۱۰۰/۰۰	۱۰۰/۰۰	۱۰۰/۰۰	۰,۰۰	۴/۱۷
۱۳۷۶	۳۸/۴۶	۷۵/۴۴	۹۸/۰۴	۹۰/۹۱	۱۰۰/۰۰	۱۰۰/۰۰	۱۰۰/۰۰	۰,۰۰	۴/۱۷
۱۳۷۷	۳۸/۴۶	۷۵/۴۴	۹۸/۰۴	۹۰/۹۱	۱۰۰/۰۰	۱۰۰/۰۰	۱۰۰/۰۰	۰,۰۰	۴/۱۷
۱۳۷۸	۰,۰۰	۰,۰۰	۰,۰۰	۰,۰۰	۵۶/۸۲	۱۰۰/۰۰	۰,۰۰	۰,۰۰	۴/۱۷
۱۳۷۹	۰,۰۰	۰,۰۰	۰,۰۰	۰,۰۰	۱۸/۷۵	۵۶/۸۲	۰,۰۰	۰,۰۰	۴/۱۷
۱۳۸۰	۰,۰۰	۰,۰۰	۰,۰۰	۰,۰۰	۱۸/۷۵	۵۶/۸۲	۰,۰۰	۰,۰۰	۴/۱۷
۱۳۸۱	۰,۰۰	۰,۰۰	۰,۰۰	۰,۰۰	۱۸/۷۵	۵۶/۸۲	۰,۰۰	۰,۰۰	۴/۱۷
۱۳۸۲	۰,۰۰	۰,۰۰	۰,۰۰	۰,۰۰	۱۸/۷۵	۰,۰۰	۷۷/۲۷	۰,۰۰	۴/۰۰

مأخذ: یافته های تحقیق

۳. عدم رعایت کامل اصول اعلام شده برنامه های توسعه در

وضع تعرفه ها

قرار بر این بود که در طول برنامه اول توسعه به مزیت نسبی محصولات در درازمدت توجه شود و از میزان حمایتها به منظور رقابتی شدن تولید کشاورزی به تدریج کاسته شود (سازمان برنامه و بودجه، ۱۳۶۸). در طول

بررسی نظام تعرفه ...

برنامه دوم توسعه چرخشی در سیاستگذاری کشور در عرصه تجارت کشاورزی ایجاد گردید و بر حمایت از تولیدات داخلی و بهره‌گیری از ابزارهای تعرفه به منظور نیل به این هدف تأکید شد (سازمان برنامه و بودجه، ۱۳۷۴). در هیچ یک از برنامه‌های گفته شده سیاستهای اعلام‌گردیده به خوبی مورد توجه قرار نگرفتند و به نحو مناسبی عملی نشدند. در طول برنامه اول اگرچه بر کاهش حمایتها و حرکت به سمت رقابتی شدن تولید تأکید شد، اما عملاً سطح تعرفه‌های کشاورزی در ۴ سال اول برنامه در حد بسیار بالای ۹۴/۴۴ درصد باقی ماند و هیچ تغییری نکرد. همچنین تنها در سال پایانی این برنامه تعرفه‌های بخش کشاورزی به طور اسمی کاهش یافت و به ۲۵/۰۴ درصد رسید که با توجه به تغییر مبنای نرخ ارز از ۷۰ ریال به ۱۷۵۰ ریال به ازای هر دلار، عملاً سطح اثرگذاری تعرفه‌ها افزایش یافت.

در برنامه دوم توسعه تأکید بر حمایت از تولیدات داخلی و بهره‌گیری از ابزار تعرفه به منظور عملی کردن حمایتها بود. اما عملاً در سه سال ابتدای برنامه میانگین تعرفه‌ها افزایش بسیار اندکی یافت. در حالی که در سال ۱۳۷۴ میانگین تعرفه‌ها ۲۵/۰۴ درصد بود در سالهای ۱۳۷۵ و ۱۳۷۶ به ترتیب به ۱۴/۲۸ و ۲۵/۲۱ درصد افزایش یافت. این روند افزایش تعرفه‌ها با توجه به روند کاهشی قیمت‌های جهانی و روند افزایشی قیمت‌های

اقتصادکشاورزی و توسعه - شماره ۴۸

داخلی محصولات کشاورزی طی این دوره به تنهایی نمی‌توانست کمکی به هدفهای برنامه کند و در نتیجه، ناکارآمدی آن در پناه انواع موانع غیرتعرفه‌ای مغفول ماند. اما در سالهای پایانی برنامه حرکت مناسبی در جهت تحقق برنامه اعلام شده صورت گرفت و میانگین تعرفه‌ها در سالهای ۱۳۷۷ و ۱۳۷۸ به ترتیب به ۴۶/۹۶ و ۸۰/۷۴ درصد افزایش یافت.

در برنامه سوم توسعه تأکید بر تبدیل موانع غیرتعرفه‌ای و معادل‌سازی آنها با تعرفه بود (سازمان مدیریت و برنامه ریزی، ۱۳۸۲). برپایه این سیاست، تبدیل ممنوعیت ورود کالاها به شرط اخذ مجوز از وزارتخانه‌ها، که در سال ۱۳۷۸ شروع شده بود، در سال ۱۳۷۹ نیز ادامه یافت. در سال ۱۳۸۱ اعطای مجوز ورود از وزارتخانه‌های مختلف گرفته و در اختیار وزارت بازرگانی قرار داده شد و در نهایت در سالهای ۱۳۸۲ و ۱۳۸۳ نیز شرط ممنوعیت ورود (به جز در مورد کالاهای خاص مثلاً با ممنوعیت شرعی) برداشته شد و مجوزهای ورود نیز حذف گردید. در این باره سهم ردیفهای ممنوع‌الورود که در سال ۱۳۷۷ معادل ۴۸/۴ درصد بود در سال ۱۳۷۸ به ۱۵/۵۷ درصد کاهش یافت و در طول روندی کاهشی در سال ۱۳۸۳ به ۵/۰۷۷ درصد تنزل کرد. در حال حاضر تنها محصولات دارای ممنوعیت شرعی ممنوع‌الورودند. در کل می‌توان گفت برنامه سوم توسعه موفق‌ترین برنامه از نظر عمل به سیاستهای اعلام شده در تجارت کشاورزی بوده است.

بررسی نظام تعرفه ...

۴. سطح بالای تعرفه های کشاورزی کشور نسبت به کشورهای

دیگر

اگر چه سطح میانگین جهانی تعرفه های MFN و تثبیت شده کشاورزی ۶۲ درصد است (Corrison & Sheldon, 2004)، سطح تعرفه های کاربردی و آنچه عملاً در نظام تجاری کشورها به کار گرفته می شود بسیار پایین تر از ۶۲ درصد است (جدول ۳). سطح تعرفه های کشاورزی کشورهای در حال توسعه ۱۵/۲ درصد و کشورهای توسعه یافته ۸/۸ درصد است.

جدول ۳. نرخ تعرفه های کاربردی MFN کشاورزی در کشورهای

منتخب دنیا (درصد)

کشور/گروه	سال	کل کالاها	کشاورزی	صنعت
هند	۲۰۰۱	۲۰/۹	۳۲/۹	۳۰/۶
پاکستان	۲۰۰۱	۲۰/۶	۱۹/۷	۲۰/۹
جزایر سلیمان	۱۹۹۸	۲۲/۷	۳۲/۸	۲۲/۳
مصر	۱۹۹۸	۲۰/۵	۲۲/۷	۲۰/۲
مراکش	۲۰۰۱	۳۲/۶	۳۶/۶	۳۱/۱
ترکیه	۲۰۰۰	۸/۴	۱۶/۷	۶/۳
باربادوس	۲۰۰۱	۱۶/۵	۳۶/۷	۱۲/۶
اتحادیه اروپا	۲۰۰۱	۱۳/۹	۲/۶	۳/۲
ژاپن	۲۰۰۱	۵/۱	۵/۱	۳/۹
امریکا	۲۰۰۱	۴/۰	۲/۶	۳/۹
کشورهای در حال	-۱۹۹۶	۱۲/۶	۱۵/۲	۱۲/۱

اقتصادکشاورزی و توسعه - شماره ۴۸

			۲۰۰۱	توسعه (۱۰۹)
			-۱۹۹۶	کشورهای در حال توسعه
۱۳/۹	۱۶/۶	۱۴/۴	۲۰۰۱	کم درآمد (۴۱)
			-۱۹۹۶	کشورهای در حال توسعه
۱۱/۰	۱۴/۳	۱۱/۶	۲۰۰۱	میان درآمد (۶۸)
			-۱۹۹۸	کشورهای غیر OECD پر
۱/۶	۸/۸	۶/۹	۲۰۰۱	درآمد (۹)
			-۲۰۰۰	کشورهای OECD پر درآمد
۳/۵	۲/۸	۳/۷	۲۰۰۱	(۹)

مآخذ: منابع ۱۳ و ۱۴

* تنها میانگین تعرفه کشاورزی در کشورهای هند، جزایر سلیمان، مراکش و باربادوس از ایران بیشتر است.

** اعداد داخل پرانتز تعداد کشورهای هر گروه است که میانگین تعرفه آنها در دسترس بوده است.

در سال ۱۳۸۳ میانگین تعرفه محصولات مشمول موافقتنامه کشاورزی سازمان جهانی تجارت در ایران ۳۱/۴۹ درصد و برای محصولات ۲۴ فصل اول کتاب مقررات صادرات و واردات ۳۱/۵۲ درصد بوده و تنها سطح تعرفه کشاورزی معدودی از کشورهای جهان بیشتر از ایران بوده است.

ایران ضمن کوشش برای عضویت در سازمان جهانی تجارت، خواهان تعامل بیشتر با اقتصاد جهانی و در صورت امکان امضای موافقتنامه های تجاری منطقه ای و فرا منطقه ای است. بسیاری از کشورها در بدو عضویت در WTO تلاش می‌کنند تعرفه های خود را در سطح بالایی

بررسی نظام تعرفه ...

تثبیت کنند و از این نظر شاید بهتر باشد ایران نیز سطح تعرفه های خود را نکاهد.

از سوی دیگر تعامل با اقتصاد جهانی نیازمند داشتن سطح تعرفه های پایینی است. همان گونه که مشاهده می شود، سطح تعرفه های کشور در بخش کشاورزی از متوسط جهانی بسیار بالاتر است و از آنجا که سطح تعرفه ها یکی از شاخصهای تعیین کننده میزان دسترسی به بازار یک کشور محسوب می شود، از این نظر سطح تعرفه های کشور بالاست.

برای همسو و هماهنگ کردن این دو جهتگیری (عضویت در WTO و تعامل با اقتصاد جهانی در شرایط عدم عضویت) می باید سطح تعرفه های کالاهای دارای ممنوعیت شرعی را به حداقل رساند تا از این رهگذر از درصد متوسط تعرفه بخش کشاورزی کاسته شود. برای بقیه کالاها نیز شناسایی کالاهای حساس و آسیب پذیر و اجرای یک سیاست درازمدت و هوشمندانه لازم است تا ضمن نزدیک کردن تعرفه های مؤثر (وزنی) و ساده به یکدیگر زمینه منطقی شدن سطح تعرفه ها فراهم آید.

۵. ناهمبستگی در استفاده از موانع تعرفه ای و غیرتعرفه ای

نکته بسیار مهم دیگر در ساختار تعرفه ای بخش کشاورزی در دوره مورد مطالعه، استفاده همزمان و نامناسب از ابزارهای تعرفه ای و غیرتعرفه ای در مورد

اقتصادکشاورزی و توسعه - شماره ۴۸

بسیاری از محصولات است. جدول ۴ اطلاعات بیشتری در این باره ارائه می دهد.

Archive of SID

بررسی نظام تعرفه ...

جدول ۴. وضعیت اعمال همزمان موانع تعرفه ای و غیر تعرفه ای

سال	فصل ۱۶			فصل ۲۰			فصل ۲۲		
	سهم ردیف	میانگین اسمی	میانگین وزنی	سهم ردیف	میانگین اسمی	میانگین وزنی	سهم ردیف ممنوع	میانگین اسمی	میانگین وزنی
۱۳۶۳	۱۰۰/۰۰	۱۵۴/۱۷	۱۵۲/۱۳	۱۰۰/۰۰	۱۰۰/۰۰	۱۰۰/۰۰	۱۰۰/۰۰	۳۸۳/۸۲	۳۹۲/۴۵
۱۳۶۴	۱۰۰/۰۰	۱۵۴/۱۷	۱۶۴/۲۲	۱۰۰/۰۰	۲۰۰/۰۰	۲۰۰/۰۰	۱۰۰/۰۰	۳۸۳/۸۲	۳۸۷/۵۰
۱۳۶۵	۱۰۰/۰۰	۱۵۴/۱۷	۱۵۰/۷۵	۱۰۰/۰۰	۲۰۰/۰۰	۲۰۰/۰۰	۱۰۰/۰۰	۳۸۳/۸۲	۳۵۹/۲۸
۱۳۶۶	۱۰۰/۰۰	۱۵۴/۱۷	۱۷۲/۸۲	۱۰۰/۰۰	۲۰۰/۰۰	۲۰۰/۰۰	۱۰۰/۰۰	۳۸۳/۸۲	۳۹۹/۷۹
۱۳۶۷	۱۰۰/۰۰	۱۵۴/۱۷	۱۵۲/۴۸	۱۰۰/۰۰	۲۰۰/۰۰	۲۰۰/۰۰	۱۰۰/۰۰	۳۸۴/۷۲	۳۹۸/۸۵
۱۳۶۸	۱۰۰/۰۰	۱۵۴/۱۷	۱۵۰/۹۱	۱۰۰/۰۰	۲۰۰/۰۰	۲۰۰/۰۰	۱۰۰/۰۰	۳۸۴/۷۲	۳۹۹/۶۷
۱۳۶۹	۱۰۰/۰۰	۱۵۴/۱۷	۳۵/۰۰	۱۰۰/۰۰	۲۰۰/۰۰	۱۰۷/۹۵	۱۰۰/۰۰	۳۸۴/۷۲	۰/۰۰
۱۳۷۰	۱۰۰/۰۰	۱۵۴/۱۷	۱۵۰/۰۰	۱۰۰/۰۰	۲۰۰/۰۰	۲۰۰/۰۰	۱۰۰/۰۰	۳۸۴/۷۲	۳۶۲/۹۳
۱۳۷۱	۱۰۰/۰۰	۱۵۴/۱۷	۱۵۰/۸۱	۱۰۰/۰۰	۲۰۰/۰۰	۲۰۰/۰۰	۱۰۰/۰۰	۳۸۴/۷۲	۳۹۷/۵۹
۱۳۷۲	۱۰۰/۰۰	۲۵/۰۰	۲۵/۰۰	۱۰۰/۰۰	۳۱/۰۰	۲۵/۰۰	۱۰۰/۰۰	۸۲/۵۰	۹۹/۱۷
۱۳۷۳	۱۰۰/۰۰	۵۰/۰۰	۰/۰۰	۱۰۰/۰۰	۵۰/۰۰	۵۰/۰۰	۱۰۰/۰۰	۸۸/۸۸	۱۰۰/۰۰
۱۳۷۴	۱۰۰/۰۰	۵۰/۰۰	۰/۰۰	۱۰۰/۰۰	۵۰/۰۰	۵۰/۰۰	۱۰۰/۰۰	۸۸/۸۸	۰/۰۰
۱۳۷۵	۱۰۰/۰۰	۶۰/۰۰	۰/۰۰	۱۰۰/۰۰	۵۰/۰۰	۵۰/۰۰	۱۰۰/۰۰	۸۸/۱۰	۵۱/۶۴
۱۳۷۶	۱۰۰/۰۰	۶۰/۰۰	۰/۰۰	۱۰۰/۰۰	۵۰/۰۰	۵۰/۰۰	۱۰۰/۰۰	۸۸/۱۰	۱۰۰/۰۰
۱۳۷۷	۱۰۰/۰۰	۹۵/۰۰	۹۵/۰۰	۱۰۰/۰۰	۹۵/۰۰	۹۵/۰۰	۱۰۰/۰۰	۹۵/۰۰	۱۰۰/۰۰
۱۳۷۸	۱۰۰/۰۰	۱۴۱/۲۵	۰/۰۰	۵۶/۸۲	۱۵۶/۸۱	۱۳۰/۰۰	۱۰۰/۰۰	۱۲۰/۹۰	۹۵/۰۰
۱۳۷۹	۱۸/۷۵	۲۱۲/۸۱	۰/۰۰	۵۶/۸۲	۱۵۰/۰۰	۱۳۷/۷۸	۱۰۰/۰۰	۱۲۱/۳۶	۱۲۰/۰۰
۱۳۸۰	۱۸/۷۵	۲۱۲/۸۱	۰/۰۰	۵۶/۸۲	۱۵۶/۸۲	۱۳۰/۲۹	۱۰۰/۰۰	۱۲۰/۰۰	۱۲۰/۰۰
۱۳۸۱	۱۸/۷۵	۴۵/۳۸	۴۲/۰۰	۵۶/۸۲	۵۰/۱۱	۵۵/۵۹	۱۰۰/۰۰	۹۷/۹۱	۱۲۰/۰۰
۱۳۸۲	۱۸/۷۵	۴۹/۰۶	۰/۰۰	۰/۰۰	۵۸/۲۴	۰/۰۰	۷۷/۲۸	۹۶/۵۹	۰/۰۰

مأخذ: محاسبات تحقیق

در مورد کل بخشها و فصلها با وجود شرط ممنوعیت ورود برای کالاها، در عین حال تعرفه‌های بالا نیز بر کالاها وضع شده است که این نشان‌دهنده نبود دقت لازم در این زمینه است؛ چرا که وضع تعرفه‌های سنگین بر کالاها در حالی که واردات آنها به کلی ممنوع بوده عملاً تنها باعث بالا رفتن غیرضروری میانگین تعرفه‌ها شده است. نکته جالب توجه دیگر در این جدول واردات

اقتصادکشاورزی و توسعه - شماره ۴۸

کالاهایی است که با وجود ممنوعیت توانسته اند به بازارهای داخل کشور (از طریق مجاری مجاز) راه یابند. نکته درخور توجه دیگر اینکه این سیاست اشتباه بیشتر در مورد فصلهای دارای کالاهای شرعاً ممنوع ورود و فصلهای دارای کالاهای عمدتاً برخوردار از مزیت رقابتی اعمال شده است.

۶. بی توجهی به جایگاه مزیت نسبی در وضع تعرفه ها

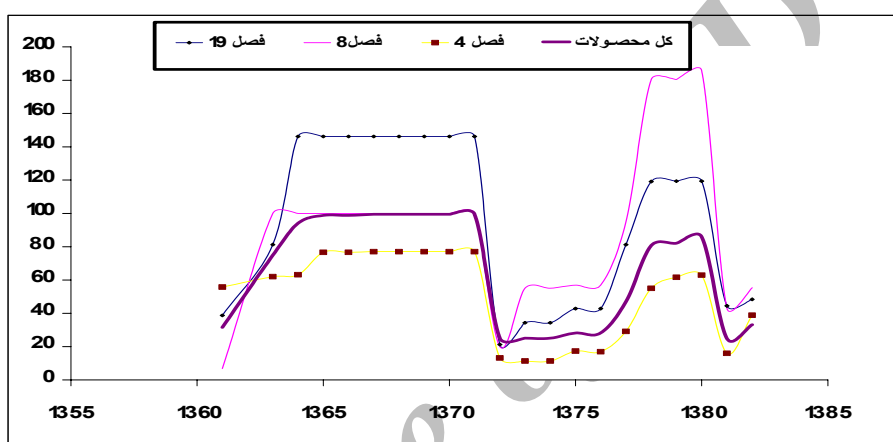
بی توجهی به معیارهای علمی و اصل مزیت نسبی و توان رقابت پذیری کالاها در وضع تعرفه ها برای محصولات و فصلهای مختلف در سالهای مختلف صورت گرفته است. بر محصولاتی که کشور در تولید آنها در عرصه جهانی دارای مزیت نسبی بالایی بوده سنگینترین تعرفه ها در طول سالهای گذشته وضع شده است. برای مثال می توان به وضع تعرفه ۱۰۰ درصدی (بالترین سطح تعرفه ای) در سال ۸۳ بر محصولاتی نظیر پسته، زعفران و... اشاره کرد. اگر چه این محصولات با توجه به سطح زیر کشت، اشتغالزایی، ارزآوری و مزیت نسبی از محصولات مهم کشور محسوب می شوند، اما نیازمند وضع تعرفه های بسیار بالا نیستند.

۷. نبود برنامه دراز مدت برای نظام تعرفه

چنانکه در نمودار ۱ مشاهده می شود، سیاستهای تعرفه ای کشور فاقد برنامه ریزی درازمدت و دستخوش تصمیمات کوتاهمدت سالانه بوده است. روند میانگین ساده کل محصولات و میانگین تعرفه ها در فصلهای مختلف

بررسی نظام تعرفه ...

تقریباً شبیه یکدیگر بوده و نشان داده است که تعرفه‌ها در هر سال دچار کاهش و یا افزایش بوده است، به طوری که این نوسانها بدون در نظر گرفتن توان رقابتي و حساسیت فصل، به تمام آنها سرایت داده شده است.

مأخذ: یافته های تحقیق

نمودار ۱. روند میانگین اسمی برخی از فصلهای منتخب و کل

محصولات

۸. بی ثباتی و تک ابزاری بودن نظام تعرفه

نظام تعرفه ای باثبات برای فعالان عرصه تجارت کشور و تعامل با کشورهای دیگر بسیار ضروری است، نوسان تعرفه باعث ایجاد ابهام و سردرگمی برای فعالان عرصه تجارت و از میان رفتن شفافیت و پیشبینی ناپذیر شدن نظام تعرفه ای برای کشورهای خواهان برقراری روابط تجاری با ایران می شود.

اقتصادکشاورزی و توسعه - شماره ۴۸

در جدول ۵ روند متوسط نرخ تعرفه ای برخی از کشورهای پیشرفته جهان ارائه شده است. همان گونه که مشاهده می‌شود، تعرفه در کشورهای توسعه یافته با ثبات دارای حداقل نوسان است، اما در ایران تابع تصمیمات کوتاهمدت و دچار نوسانهای سالانه است (نمودار ۲).

جدول ۵. روند متوسط نرخ تعرفه برای کشورهای منتخب (۱۳۶۴-

(۱۳۸۲)

۱۳	۱۳	۱۳	۱۳	۱۳	۱۳	۱۳	۱۳	۱۳	۱۳	۱۳	۱۳	۱۳	۱۳	۱۳	سال
۸۲	۸۱	۸۰	۷۹	۷۸	۷۷	۷۶	۷۵	۷۴	۷۳	۷۲	۷۱	۷۰	۶۹	۶۸	
/۴	/۴	/۸	/۸	/۶	/۰	/۲	/۷	/۸	/۶	/۷	-	-	/۷	/۷	اتحادیه
۴	۴	۴	۴	۵	۶	۶	۶	۶	۷	۷			۸	۸	ه
-	/۳	/۳	/۱	/۲	/۵	/۷	/۹	/۳	/۳	/۳	/۳	/۳	-	/۹	ژاپن
	۳	۳	۵	۵	۵	۵	۶	۶	۶	۶	۶	۶	۶	۶	
-	/۹	/۹	/۴	/۳	/۲	/۶	/۸	/۹	-	/۴	/۳	/۳	/۳	/۳	امریک
	۳	۳	۳	۳	۳	۳	۳	۳	۳	۳	۳	۳	۳	۳	

مأخذ: منابع ۱۳ و ۱۴

مأخذ: یافته های تحقیق

نمودار ۲. روند میانگین ساده و وزنی تعرفه محصولات مشمول

موافقتنامه کشاورزی سازمان جهانی تجارت در ایران

بررسی نظام تعرفه ...

نکته اساسی دیگر، بهره نگرفتن کشور از ابزارهای متنوع تعرفه ای در رژیم تعرفه ای کشور است، در حالی که، با توجه به ویژگی فصلی بودن تولیدات کشاورزی و کافی نبودن تولید داخلی برخی محصولات در شرایط فعلی، یکی از مشکلات مبتلابه نظام کنونی تعرفه ها تک ابزاری بودن این رژیم است، به طوری که وضع تعرفه برای این قبیل محصولات را با مشکل روبه رو کرده است. همان گونه که در جدول ۶ مشاهده می شود، کشورهای پیشرفته از انواع ابزارهای تعرفه ای در رژیم تجاری خود سود برده اند و موفقیت یک رژیم تعرفه ای هرچند منطقی و هدفمند، تا حد زیادی به نحوه اجرای آن و برخورداری از ابزارهای متنوع بستگی دارد.

جدول ۶. ابزارهای تعرفه ای مورد استفاده در کشورهای

پیشرفته

نام کشور	تعداد تعرفه غیر ارزشی					سهم تعرفه غیر ارزشی (درصد)	تعداد تعرفه سهمیه ای در کشاورزی (درصد)	سهم تعرفه سهمیه ای (درصد)
	ثابت	مرکب	خلوط	سایر	جمع			
اتحادیه	۵۹۸	۲۴۰	۵۱	۸۸	۹۷۷	۴۵	۶۱۷	۲۸
امریکا	۶۲۱	۱۱۱	۰	۱۶	۷۴۸	۴۳	۳۷۲	۲۴
ژاپن	۱۷۸	۵۶	۴۶	۱۶	۲۹۶	-	۳۱۰	۲۱
کانادا	۱۳۹	۵۱	۱۶۱	۱۵	۳۶۶	۲۶	۲۹۲	۲۲

مأخذ: منبع ۱۰

جمع بندی

اقتصادکشاورزی و توسعه - شماره ۴۸

مرور وضعیت فعلی نظام تعرفه ای کشور در بخش کشاورزی نشان می دهد که نظام کنونی تعرفه های کشاورزی بر پایه سیستم تک ابزاری (تعرفه ارزشی) بنا شده است. تجربه سالیان گذشته نشان می دهد که با وجود سطح بالای میانگینهای تعرفه ای، این ابزار نتوانسته است به طور مؤثر و کارآمد از تولیدات داخلی حمایت کند. ناکارآمدی ابزار تعرفه ها در سالیان گذشته در سایه انواع ابزارهای غیر تعرفه ای و سیاستهای ارزی مستتر شده و تلاشی برای کارآمد کردن آن صورت نگرفته است. اما شفافیت رژیم تجاری کشور، به عنوان پیش شرط لازم برای تعامل با اقتصاد جهانی، حذف ابزارهای غیر تعرفه ای و سیاستهای ناپایدار ارزی را ضروری ساخته است که خوشبختانه در سالهای اخیر شاهد پیشرفتهایی در این باره بوده ایم. لذا ابزار تعرفه ای اهمیت فراوانی در حمایت از تولیدات داخلی یافته است و چنانچه وضع تعرفه ها بخواهد بر مدار سالیان گذشته با کمترین هوشمندی و دقت صورت گیرد، تولیدات داخلی با آسیب جدی روبه رو خواهد شد.

تک ابزاری بودن نظام فعلی تعرفه ها نیز مشکلات زیادی را به وجود آورده است و در مورد محصولات که تولید داخلی آنها جوابگویی مصرف داخلی نبوده است، به علت نبود سیستم تعرفه سهمیه ای و فصلی در وضع تعرفه

بررسی نظام تعرفه ...

ها برای این قبیل محصولات، سردرگمی و ابهامات اساسی پدید آمده است.

از دیگر مسائل و مشکلات نظام فعلی تعرفه ها می توان به ناپایداری و نوسان سالانه آن اشاره کرد که برای فعالان عرصه تجارت معضلی اساسی به شمار می آید. توجه ناکافی به مزیت نسبی کالاها، درجه اهمیت و حساسیت آنها در وضع تعرفه ها، استفاده نادرست از ابزارهای غیرتعرفه ای و قراردادن نامناسب آنها در کنار ابزار تعرفه ای از دیگر ایرادات وارد بر نظام فعلی تعرفه، است.

از وضعیت و روند سالهای گذشته سیاستهای تعرفه ای به طور خلاصه می توان موارد زیر را نتیجه گیری کرد:

۱. تعرفه های کشاورزی بر مبنای راهبردی درازمدت و پایدار بنا نشده است و تابع تصمیمات کوتاهمدت سالانه است.

۲. روند تعرفه های کشاورزی با اصول اعلام شده برنامه های توسعه کشور همراهی کافی نداشته است.

۳. در استفاده توأم از ابزارهای تعرفه ای و غیر تعرفه ای دقت کافی نشده است.

۴. بین تعرفه های ساده و وزنی شکاف عمیقی وجود دارد و سطح تعرفه های وزنی بسیار پایین است.

۵. سیستم موجود تعرفه ها بسیار ساده است و در صورت کاهش تعرفه ها در غیاب ابزارهای غیرتعرفه ای قادر به حمایت منطقی از تولیدات داخل در مقابل واردات نیست.

اقتصادکشاورزی و توسعه - شماره ۴۸

۶. در وضع تعرفه برای محصولات و بخشهای مختلف به اصل مزیت نسبی و توان رقابتی محصولات توجهی نشده است.

۷. روند میانگین ساده کل محصولات و میانگین تعرفه ها در فصلهای مختلف تقریباً شبیه یکدیگر است و نشان می دهد که تغییرات سالانه تعرفه ها بدون در نظر گرفتن توان رقابتی و حساسیت فصلها، به تمام آنها سرایت داده شده است.

پیشنهادها

مهمترین و اساسیترین شرط یک نظام بهینه تعرفه ای، طراحی آن بر مبنای راهبردی درازمدت است. در این نوع راهبرد، جهتگیریها و برنامه های درازمدت وزارت جهاد کشاورزی، مزیت نسبی محصولات، اولویت بندی محصولات از نظر درجه ارز آوری و اشتغالزایی، راهبردی بودن کالاها و ارتباط آنها با بحث امنیت غذایی معین و مشخص است. در این نوع راهبرد جهتگیریها و برنامه های درازمدت وزارتخانه یادشده بر مبنای وضعیت تولید، بازار داخلی و جهانی محصولات بنا شده است و بر مبنای آن به راحتی می توان کالاها را به لحاظ درجه اهمیت و حساسیت برای کشور تقسیمبندی کرد و با توجه به اهمیت و حساسیت کالا برای کشور، سیاست تعرفه ای در مورد آنها اعمال نمود. چنانچه سیاست و نظام تعرفه ای بر پایه چنین راهبردی بنا شود، مسلماً دارای حداقل نوسانهای سالانه خواهد بود. چنین نظامی با توجه به اینکه شرایط تولید و بازار داخلی و جهانی را در

بررسی نظام تعرفه ...

درون خود دارد، با در نظر گرفتن درجه اهمیت و حساسیت کالاها، می‌تواند از تولیدات داخلی حمایت مؤثر و منطقی به عمل آورد.

با این حال در نظر گرفتن همه عوامل بالا در یک نظام بهینه تعرفه چنانچه با اجرایی ضعیف همراه شود، آثار مثبت زیادی به بار نخواهد آورد. تجربه کشورهای پیشرفته دنیا نشان می‌دهد که این گروه کشورها از ابزارهای متنوع تعرفه‌ای به منظور حمایت مؤثر و منطقی در اجرای نظام تعرفه‌ای خود سود می‌برند. از این رو لازم است در یک نظام بهینه تعرفه‌ای شیوه اجرا و بهره‌گیری از ابزارهای متنوع برای موفقیت این نظام در نظر گرفته شود. با توجه به آنچه گفته شد، موارد زیر برای برقراری یک نظام بهینه تعرفه کشاورزی پیشنهاد می‌شود:

۱. طراحی نظام تعرفه‌ای بر مبنای راهبردی درازمدت با در نظر گرفتن موضوع مهم عضویت در سازمان جهانی تجارت.

۲. برقراری یک نظام تعرفه‌ای با حداقل نوسانهای سالانه.

۳. ایجاد یک نظام تعرفه‌ای انعطاف‌پذیر و دارای قابلیت لازم برای گسترش مبادلات تجارت ترجیحی.

۴. طراحی یک نظام تعرفه‌ای باتوان حمایت مؤثر و منطقی از تولیدات داخلی.

اقتصادکشاورزی و توسعه - شماره ۴۸

۵. استفاده از انواع ابزارهای متنوع تعرفه ای در نظام تعرفه ای بویژه تعرفه فصلی و سهمیه ای.
۶. به حداقل رساندن سطح تعرفه کالاهای ممنوع ورود.
۷. کاهش شکاف موجود بین تعرفه های اسمی و مؤثر.
۸. تقویت دانش و نظامهای اجرایی کشور در زمینه اعمال استانداردهای فنی و بهداشتی و اعمال قوانین ضد دامپینگ و استانداردهای فنی و بهداشتی.
۹. اصلاح قوانین و مقررات صادرات و واردات کشور و کاهش رویه های صادراتی و وارداتی و حذف کلیه موانع غیر تعرفه ای و غیر فنی.
۱۰. الزام وزارت بازرگانی و گمرکات کشور به ایجاد سازوکارها و نظامهای لازم به منظور اجرای ابزارهای متنوع تعرفه ای نظیر تعرفه سهمیه ای و فصلی و سایر ابزارهای تعرفه ای غیر ارزشی.

منابع

۱. اداره کل مقررات صادرات و واردات، مقررات صادرات و واردات و جداول ضمیمه آن (۸۳ - ۱۳۶۰)، شرکت چاپ و نشر وزارت بازرگانی.
۲. سازمان برنامه و بودجه (۱۳۶۸)، قانون برنامه اول توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جمهوری اسلامی ایران (۷۲-۱۳۶۸)، چاپ اول، سازمان برنامه و بودجه، تهران.

... بررسی نظام تعرفه

۳. سازمان برنامه و بودجه (۱۳۷۴)، قانون برنامه دوم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جمهوری اسلامی ایران (۷۸-۱۳۷۴). چاپ سوم، سازمان برنامه و بودجه، تهران.

۴. سازمان مدیریت و برنامه ریزی کشور (۱۳۸۲)، قانون برنامه سوم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جمهوری اسلامی ایران (۸۳-۱۳۷۹). چاپ اول، سازمان مدیریت و برنامه ریزی کشور، تهران.

۵. سازمان مدیریت و برنامه ریزی کشور (۱۳۸۲)، لایحه برنامه چهارم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جمهوری اسلامی ایران (۸۸-۱۳۸۴)، چاپ اول، سازمان مدیریت و برنامه ریزی کشور، تهران.

۶. رازی‌نی رحمانی، ع.ا. و همکاران (۱۳۸۱)، سیاست‌های حمایتی و پیامدهای آن در ایران، چاپ اول، مؤسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی، تهران.

۷. رحیمی، ع. و رازی‌نی (۱۳۷۴)، سیاست‌های حمایتی با تأکید بر سیاست‌های بازرگانی، چاپ اول، مؤسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی، تهران.

۸. فتحي، ي. و همکاران (۱۳۸۱)، موانع تعرفه‌ای و غیر تعرفه‌ای صادرات ایران در بازارهای هدف، چاپ اول، مؤسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی، تهران.

۹. گمرک جمهوری اسلامی، سالنامه آمار بازرگانی خارجی جمهوری اسلامی ایران (واردات)، (۱۳۶۰-۸۱)،

اقتصادکشاورزی و توسعه - شماره ۴۸

دفتر آمار و خدمات ماشینی گمرک جمهوری اسلامی ایران، تهران.

۱۰. گیلانپور، ا. (۱۳۸۲)، چگونگی استفاده از تعرفه برای حمایت از بخش کشاورزی، مجموعه مقالات نخستین همایش کشاورزی و توسعه ملی، جلد ۳: کشاورزی و جهانی شدن اقتصاد، چاپ اول، مؤسسه پژوهشهای برنامه ریزی و اقتصاد کشاورزی، تهران.

11. Corrison Mc and I. Sheldon (2004), Tariff escalation and developing countries, How can Market Access be improved in Doha Round of trade Negotiations?, selected paper prepared for presentation at the American Agricultural Economic Association Annual Meeting, Denver, Colorado, August, 1-4 2004.

12. Movchan, V. and I. Eremenko (2003), Measurement of non- tariff barriers: The case of Ukraine, prepared for the Fifth Annual Conference of the European Trade Study Group(ETSG), September 11-13, 2003, Madrid, Spain.

13. WTO, IDB CD ROM 2000 and Trade Policy Review, various issues, 1993-2003.

14. World Bank (2003), world development Indicators.